

Мартін Гайдеггер

Дорогою до мови

ЯЗЫКОВЕДЕНИЕ

ДОРОГОЮ ДО МОВИ

1984

MARTIN HEIDEGGER

**UNTERWEGS
ZUR
SPRACHE**

МАРТІН ГАЙДЕГЕР

ДОРОГОЮ ДО МОВИ

Переклад з німецької
Володимира Кам'янця

ЛІТОПИС
ЛЬВІВ, 2007

ББК 87.224.2
УДК 1:81
Г 14

Мартін Гайдеггер. Дорогою до мови / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2007. – 232 с.

До видання ввійшло шість праць відомого німецького філософа Мартіна Гайдеггера про мову, які він написав та оприлюднив між 1950 і 1959 роками, коли знову повернувся до викладання й активної публічної діяльності. У цих текстах автор зосередився на різних аспектах взаємозв'язку мови і буття, поезії та філософії, мови і мовлення.

Для філософів, філологів, усіх, хто цікавиться проблемами Мови.

Науковий консультант

Михайло Мінаков

Редактор

Мирослава Прихода

Це видання здійснено за фінансової та експертної підтримки Міжнародного фонду “Відродження” в рамках спільної програми з Центром розвитку видавничої справи Інституту відкритого суспільства – Будапешт

Sponsored by the International Renaissance Foundation in the frames of joint program with the Center for Publishing Development of the Open Society Institute – Budapest

Verlag Günther Neske

© 1959 J.G. Cotta'sche Buchhandlung
Nachfolger GmbH, Stuttgart

© Володимир Кам'янець,
український переклад, 2007

© Михайло Москаль,
проект обкладинки, 2007

© Літопис, 2007

ISBN 966-7007-65-5

МОВА

Людина мовить. Ми мовимо вві сні і наяву. Ми мовимо постійно; навіть коли не промовляємо жодного слова, а лише слухаємо або читаємо, ба навіть коли і не слухаємо, і не читаємо, а щось робимо чи насолоджуємося дозвіллям. Ми мовимо постійно в якийсь спосіб. Ми говоримо, бо говорити нам природно. І це не впливає з якогось особливого бажання. Кажуть, людина від природи наділена мовою. Наука твердить, що людина, на відміну від рослини й тварини, – це істота, здатна говорити. У цьому твердженні сказано не лише про те, що людина, поряд з іншими вміннями, уміє ще й говорити. У ньому йдеться про те, що лише мова дає людині змогу бути людиною. Лиш говорячи, людина є людиною. Сказав це Вільгельм фон Гумбольдт. Утім ще треба поміркувати, що це таке: людина.

У кожному разі мова перебуває у найближчому сусідстві з людською сутністю. Мова повсюдна. Тому не дивно, що людина, тільки-но вона мислячи розглядається в тому, що є, одразу ж натикається на мову і, приміряючись, поєднує її з тим, у чому та виявляється. Роздумування намагаються створити уявлення про те, що таке мова загалом. Загальне, властиве будь-якій речі, називають сутністю. Уявляти загально властиве в загальному – це, за панівними поглядами, основна риса мислення. Мислячи тлумачити мову відповідно означає дати уявлення про сутність мови, належно відмежувавши його від інших уявлень. Здійснити таку спробу, здається, має на меті й ця лекція. Тільки що назва лекції не звучить як: Про сутність

мови. Вона звучить лише: Мова. «Лише» кажемо ми і все ж таки даємо, очевидно, набагато зухваліший заголовок нашому задумові, якщо зважити на те, що тут ми обмежимося лише деякими означеннями щодо мови. А говорити про мову, ймовірно, ще важче, ніж писати про мовчання. Ми не маємо наміру накидатися на мову, щоб запроторити її в лабети вже усталених уявлень. Ми не маємо наміру зводити сутність мови до якогось одного поняття, аби те підтвердило універсальний погляд на мову, що притлумлює всяку уяву.

Пролити світло на мову – означає не так її, як нас самих розглянути у світлі її сутності: збирання у з'яву.

Про мову як таку і тільки про неї хотілося б поміркувати. Мова як така – це мова і ніщо більше. Мова як така – це мова. Логічно вишколений, навчений усе прораховувати, а тому переважно гордовитий розум потрактує це твердження як порожню тавтологію. Двічі сказати одне й те саме: мова – це мова, як це допоможе нам просунутися далі? А ми й не хочемо просуватися далі. Нам хотілося б спершу дістатися якраз того, де ми вже перебуваємо.

А тому замислюємося: а як там із мовою як такою? А тому запитуємо: як мова побутує як мова? Відповідаємо: *мова мовить*. Чи це насправді відповідь? Імовірно, що так; власне, тоді, коли стає зрозуміло, що означає мовити.

Розмірковування про мову відтак вимагає від нас, аби ми зупинилися на мовленні мови, щоб побути в мови, тобто в її мовленні, не в нашому. Тільки так дістанемося тієї місцини, в якій пощастить, або й не пощастить, почути те, як із неї мова поділиться з нами своєю сутністю. Мовлення віддаємо мові. Нам не хотілося б ані виводити мову з чогось, чим вона сама не є, ані виводити щось через мову.

10 серпня 1784 року Гаманн писав до Гердера (Hamanns Schriften. – Ed. Roth VII. – С. 151):

«Якби я був такий красномовний, як Демосфен, то я б усе одно повторив би тричі не більше ніж одне слово: розум – це мова, λόγος. Цю кістку я гризу і гризиму її до смерті. Ще темно мені над цією глибочінню; я ще чекаю на апокаліптичного янгола з ключем до цієї прірви.»

Для Гаманна ця прірва в тому, що розум – це мова. Гаманн зупиняється на мові, намагаючись сказати, що таке розум. Погляд на нього скочується у глибочінь прірви. Чи вона лише в тому, що розум полягає в мові, чи, може, навіть сама мова і є ця прірва? Про прірву ми говоримо тоді, коли зникає ґрунт і нам бракує підґрунтя, а тому шукаємо ґрунту під ногами й намагаємося дійти до підвалин. Проте ми тепер не ставимо питання, що таке розум, а розмірковуємо про мову й беремо собі за провідника дивне твердження: мова – це мова. Це твердження не приведе нас до іншого, на чому ґрунтується мова. Воно не скаже нічого й про те, чи сама мова – це ґрунт для іншого. Твердження: мова – це мова нестиме нас понад прірвою, доки триматимемося за те, що воно каже.

Мова є: мова. Мова мовить. Якщо дамо себе скинути в прірву, про яку говориться у цьому твердженні, то не скотимося в порожнечу. Ми впадемо у височінь. Її високість відкриває глибину. І та, і та пронизують місцину, де нам хотілося б оселитися, щоб знайти притулок для сутності людини.

Розмірковувати про мову – означає: у якийсь спосіб дістатися до мовлення мови, що відбувається як те, що надає притулок сутності вмирущого.

Що означає мовити? Поширена думка констатує: мовити – означає залучати інструменти мовлення і слуху. Мовлення – це звукове вираження і відтворення порухів людської душі. Ними ж керують думки. При такому визначенні мови вважають, що з'ясовано три речі:

По-перше й насамперед, мовлення – це вираження. Уявлення про мову як про вираження найпоширеніше. Воно вже передбачає представлення внутрішнього, що виражає себе. Якщо розглядати мову як вираження, тоді вона представлена лише зовнішньо і саме тоді, коли вираження пояснюють, звертаючись до внутрішнього.

З іншого боку, мовлення вважають діяльністю людини. Відтак нам доводиться говорити: людина мовить, і вона мовить тією чи тією мовою. А тому ми не можемо сказати: мова мовить; бо це б означало: лиш мова витворює і ви-являє людину. З уваги на це, людина – це провісник мови.

І нарешті, вираження, що його здійснює людина, – це постійне представлення і виявляння дійсного й недійсного.

Віддавна відомо, що цих наведених ознак не достатньо, щоб визначити межі сутності мови. Зводячи цю сутність до виразу, розширюють відтак її призначення і вбудовують вираження як один із багатьох видів діяльності в загальну структуру діяльності, через яку людина зробила себе саму.

На противагу тим, хто дає визначення мові як діяльності, властивій лише людині, інші твердять, що слово мови – від Бога. Пролог Євангелія від Івана починається з того, що на початку в Бога було слово. Так намагаються не лише вивільнити питання про першоджерело з кайданів раціонально-логічного тлумачення, а й ліквідовують перешкоди, що їх ставить лише логічний опис мови. На противагу тим, хто значення слова характеризує винятково як поняття, інші висувають на передній план образний і символічний характер мови. Відтак ставлять завдання біології і філософській антропології, соціології і психопатології, теології й поетиці ширше описувати й пояснювати мовні явища.

І вже заздалегідь зводять усі твердження на з давніх-давен визначальний вияв мови. Отак зміцнюють уже й так міцну думку про межі сутності мови. Відтак граматично-логічні, мовно-філософські та мовознавчі уявлення про мову за два з половиною тисячоліття не змінилися, хоча наукові здобутки вивчення мови неперервно множаться й змінюються. Цей факт можна було б навіть навести як аргумент на підтвердження непохитної правильності панівних уявлень про мову. Ніхто не наважиться спростовувати означення мови як звукового вираження внутрішніх порухів душі, як людської діяльності, як образно-поняттєвого відображення, а щоб відкинути його геть як непотрібне, то й поготів. Таке розуміння мови правильне; бо виходить із того, що може видобути з мовних явищ будь-яке їх дослідження. У місцині цього правильного зосереджені й усі питання, що супроводжують описування й пояснювання мовних явищ.

Звичайно, що ми ще замало замислюємось над дивною роллю цих правильних уявлень про мову. Вони всюди відвойовують

собі, будімо вони непохитні, плацдарм найрізноманітніших наукових підходів до мови. Вони сягають давніх традицій. Зате найдавніший вияв сутності мови залишають поза увагою. Попри свій вік і попри свою зрозумілість вони так ніколи не дійдуть до мови як мови.

Мова мовить. А як із її мовленням? Де нам його знайти? Мабуть, що все ж таки в мовленому. Власне в ньому мовлення сягнуло своєї довершеності. У мовленому мовлення не припиняється. Мовлення таїться в мовленому. У мовленому мовлення збирає те, що дає йому змогу бути, і те, що з нього виходить – його буття, його сутність. Проте здебільшого, і дуже часто, маємо справу з мовленням лише як з пройдешнім мовленням.

І тому, якщо нам доводиться шукати мовлення мови в мовленому, то не варто хапатися, не задумуючись, за будь-що мовлене, а варто знайти щось справді мовлене. Справді мовлене – це те, у чому довершеність властивого мовленому мовлення, зі свого боку, така, що починається. Справді мовлене – це поезія. Це твердження доведеться нам спочатку залишити як голий постулат. І ми собі це дозволимо, якщо нам удасться почути з вірша справді мовлене. Однак який вірш мав би до нас мовити? Маємо лиш один вибір, зате захищений від звичайної сваволі. Чим? Тим, що ми ним наділені як сущим мови, якщо розміркуємо над мовленням мови. За цим зв'язком виберімо як справді мовлене вірша, який більше, ніж інші, допоможе нам уже з перших кроків довідатися про те, що ув'язує той зв'язок. Ми слухаємо мовлене. Вірш має заголовок:

Зимовий вечір

Коли сніг паде на шибу,
Довго дзвін вечірній дзвонить,
Стіл накритий в багатьох
Дім теплом своїм долонить.

Хтось здорожений сягає
Темними стежками брами.
Древо милості убране
В злото соків із землі.

Подорожній входить тихо;
Біль з порога зробив камінь.
Й заяскріли чистим світлом
На столі хліб і вино.

Два останні рядки другої строфи і третя строфа в першій редакції (лист до Карла Крауза від 13. 12. 1913 року) звучать так:

Його рану в милосерді
Зцілює любові сила.

О! людини тиха мука.
Той, що з янголами бився,
З святим болем тягне руку
По Божий дар хліба й вина.

(Пор. нове швейцарське видання поезій Г. Тракля, яке уклав Курт Горвітц 1946 року.)

Вірша написав Георг Тракль. Те, що це його вірш, не так уже й важливо; тут, як і у випадку будь-якого іншого надзвичайно вдалого вірша. Надзвичайно вдале полягає навіть і в тому, що може зректися особи й імені поета.

Вірш має три строфи. Їхній розмір і риму можна чітко визначити за схемами метрики й поезики. Зміст вірша зрозумілий. У ньому немає жодного слова, яке б, як таке, було невідоме чи незрозуміле. Хоча деякі рядки й звучать дивно, наприклад, третій і четвертий другої строфи:

Древо милості убране
В злото соків із землі.

Так само дивує й другий рядок третьої строфи:

Біль з порога зробив камінь.

Утім оці вибрані рядки засвідчують особливу красу вжитих образів. Ця краса робить більшою привабливість вірша й підтверджує естетичну довершеність мистецького творіння.

Вірш описує зимовий вечір. Перша строфа зображує те, що відбувається надворі: снігопад і передзвін вечірніх дзвонів.

Те, що надворі, доторкається до того, що всередині людського житла. Сніг падає на вікно. Передзвін проникає до кожного дому. Усередині все гарно й чисто, і стіл накритий.

Друга строфа подає контраст. На відміну від багатьох, хто у своєму домі й за своїм столом, хтось мандрує безпритульний темними стежками. Однак часом приводять ці, можливо, злі шляхи до брами рятівного дому. Хоча його й не описано. Натомість вірш згадує древо милості.

Третя строфа запрошує подорожнього ззовні, з темряви, до світла, всередину. Із домівок багатьох і зі столів їхніх щоденних трапез постали Божий дім і престол вівтаря.

Зміст вірша можна було б ще докладніше аналізувати, форму його ще точніше окреслювати, однак ми всюди залишалися би в полоні того уявлення про мову, що панує тисячоліттями. За ним, мова – це здійснюваний людиною вияв внутрішніх порухів душі й того світогляду, що його спрямовує. А чи можна вирватися з полону цього уявлення про мову? Чому потрібно вириватися? Мова у своїй сутності – ані вияв, ані діяльність людини. Мова мовить. Мовлення мови шукаємо у вірші. Відтак розшукуване перебуває в поетичному мовленого.

«Зимовий вечір» – звучить назва вірша. Від нього ми очікуємо описів зимового вечора, який він насправді. Утім вірш не представляє нам якогось вечора, що десь і колись був. Він не лише не зображує вечора, що вже колись був, а й не має на меті якомусь зимовому вечорові, що його ніколи не було, надати вигляду і враження вечора, що вже був. Звичайно, що ні, заперечить хтось. Усьому світові відомо, що вірш – це поезія. Вона поетизує навіть там, де здається, що вона описує. Поет, поетизуючи, створює образ чогось, що могло бути в його світі. Вірш поетично передає цей створений образ нашому уявленню. У мовленні вірша висловлюється поетична сила уяви. Мовлене вірша – це вимовлене поетом із нього самого. Це вимовлене мовить, висловлюючи свій зміст. Мова вірша – це багатощарове висловлювання. Мова, поза всяким сумнівом, виявляє себе як вираз. Однак те, що тепер виявилось, суперечить твердженню: мова мовить, якщо припустити, що мова в сутності – це не вираження.

Навіть якщо ми розуміємо мовлене вірша з поетичного, мовлене наче під якимсь примусом видається нам щоразу і лише як висловлене висловлювання. Мова – це вираз. Чому ми не годимося з цим фактом? Бо правильність і звичність цього уявлення про мову не достатні, щоб на них оперти означення її сутності. А як ми вимірюємо недостатне? Чи не зв'яже нас, аби ми були здатні на таке вимірювання, якесь інше мірило? Звичайно. Воно виявляється у твердженні: мова говорить. Досі це основне твердження мало лишень поборювати закостенілу звичку, замість того, щоб виводити мовлення з нього самого, припасовувати його до явищ вираження. Цей вірш вибрано тому, що він у якийсь більш непояснений спосіб засвідчує здатність дати кілька плідних підказок нашої спробі означити сутність мови.

Мова *мовить*. Водночас і насамперед це означає: *Мова* мовить. Мова? А не людина? Чи те, що це твердження тепер від нас вимагає, іще не гірше? Чи ми будемо також заперечувати, що людина – це та істота, що мовить? Аж ніяк. Ми не заперечуємо цього, як не заперечуємо й можливості звести мовні явища під заголовком «Вираз». Однак питаємо: чому людина мовить? Ми питаємо: що таке мовлення?

Коли сніг паде на шибу,
Довго дзвін вечірній дзвонить,

Це мовлення називає сніг, що пізно, під кінець дня, коли дзвонить вечірній дзвін, безгучно торкається вікна. Коли так падають сніжинки, все, що триває, триває довше. Тому й вечірній дзвін, який щодня звучить протягом суворо обмеженого часу, дзвонить довго. Мовлення називає час зимового вечора. Що це таке – це називання? Чи воно зодягає лише уявлювані, відомі предмети й дії: сніг, дзвін, шиба, падати, дзвонити – у слова тієї чи тієї мови? Ні. Називання не розподіляє назв, не вживає слів, а кличе в слово. Називання кличе. Кликання підводить ближче своє покликане. Однак це підводження ближче не підводить покликане для того, щоб його висадити в найближчій місцині присутнього і там його розмістити. Хоча поклик підкликає. Так наближає він присутність перед тим

некликаного. Навіть тоді, коли поклик іще тільки підкликає, він уже закликав покликане. Куди? У далечінь, де покликане перебуває як іще відсутнє.

Підкликування кличе ближче. Але поклик усе ж таки не вириває покликаного в далечі, що в ній воно затрималося, бо його туди покликано. Кликання кличе в себе, а тому постійно туди й сюди; сюди: у присутність; туди: у відсутність. Снігопад і передзвін вечірнього дзвону – вони вже і тут у вірші до нас мовлені. Вони перебувають у закличові. Однак у жодному разі вони не потрапляють під присутнє тут і вже у цій залі. Яка присутність вища: того, що перед тобою, чи того, що покликане?

Стіл накритий в багатьох
Дім теплом своїм долонить.

Stuhl gedeckt
Haus mit Wärme umarmt

Обидва рядки мовлять як розповідні речення, так начебто констатують присутнє. Так звучить рішуче «ist!»¹. Але мовить воно заклично. Ці рядки підводять накритий стіл і прибрану хату в ту присутність, яка була закрита для відсутності.

Що кличе перша строфа? Вона кличе речі, велить їм прийти. Куди? Не як присутнє поміж присутнє, не названий у вірші стіл сюди між зайняті Вами ряди. Місце прищестя, покликане в закличу разом з іншими, – це присутнє, утаєне у відсутнє. У таке прищестя велить прийти називний заклик. Веління – це запрошення. Воно запрошує речі, щоб вони як речі звертались до людей. Снігопад підводить людей під небо, що на ніч смеркає. Передзвін вечірніх дзвонів підводить їх як умирущих до божественного. Дім і стіл тримають умирущих при землі. Названі речі збирають, бо покликані, у себе небо й землю, умирущих і божественних. Ці четверо – первісно-єдина єдність. Речі надають місце для перебування в себе цій четвірці чотирьох. Це збиральне надавання місця для пере-

¹ З нім. – е, форма третьої особи однини від дієслова sein (бути). В оригіналі ці два рядки звучать:

Vielen ist der Tisch bereitet
Und das Haus ist wohlbestellt. (Прим. перекладача)

бування – це збирання речей². Цю чотирисдину єдність неба й землі, вмирущих і божественних, що перебуває у збиранні речей, ми називаємо: світом. У називанні ці названі речі покликані у своє збирання. Збираючись, вони роз-гортають світ, в якому перебувають речі, і відтак вони ті, завжди суші. Збираючись, речі виношують світ. Наша давня мова виношування називає: *berp, bägen*, а звідси й слова «*gebären*³» і «*Gebärde*⁴». Служачи, ці речі – речі. Збираючись, вони формують світ.

Перша строфа кличе речі в їхнє збирання, велить їм прийти. Веління, що кличе речі, підкликає, запрошує й водночас звертається до речей, пропонує їх світові, з якого вони з'являються. Тому перша строфа називає не просто речі. Вона називає водночас і світ. Вона кличе «багатьох», що як умирущі належать до четвірки світу. Речі об-умовлюють⁵ умирущих. А це тепер означає: речі навідують умирущих зі світом. Перша строфа мовить у той спосіб, що велить речам прийти.

Друга строфа мовить в інший спосіб, ніж перша. Хоча й вона запрошує. Але її заклик починається, коли вона вмирущих кличе й називає:

Хтось здоровений...

Не покликано ані всіх умирущих, ані тих багатьох, а лише «когось»; тих, що мандрують темними стежками. Ці вмирущі здатні вмирати, мандруючи в смерть. У смерті збирається найвища потаємність буття. Смерть уже випередила будь-яке

² Автор у цьому місці й далі вживає словосполучення однокореневих слів *das Dingen der Dinge*, де іменник *das Dingen*, утворений від інфінітива дієслова *dingen* (із суч. нім. – наймати, вербувати), давньо-верхньонімецькою означає «збирати на збори», звідки *das Ding* (також і *Thing*) – з нім. тінг: народні збори, суд у давніх германців. (Прим. перекладача)

³ З нім. – народжувати. (Прим. перекладача)

⁴ З нім. – міна, жест, манера. (Прим. перекладача)

⁵ В оригіналі – *be-dingen* (з нім. – обумовлювати, зумовлювати). Це дієслово однокореневе з іменниками *das Dingen* і *das Ding* (див. прим. 2), важливість чого автор наголошує, відокремлюючи основу від префікса дефісом. (Прим. перекладача)

вмирання. Ці «здорожені» мусять, мандруючи темрявою своїх стежок, спершу пізнати дім і стіл, не лише і навіть не стільки для себе, скільки для багатьох; бо ці вважають, що лиш улаштувавшись у домівках і сівши за столи, вони вже обумовлені речами й дісталися мешкання.

Друга строфа починається з того, що кличе декого з умирущих. Хоча вмирущі з божественними, із землею і небом належать до четвірки світу, перші два рядки другої строфи все ж не кличуть саме світу. Вони, майже як і перша строфа, радше називають речі, лише в іншій послідовності: брама, темні стежки. Лише два інших рядки другої строфи кличуть саме світ. Раптом називають вони щось цілком інше:

Древо милості убрале
В злото соків із землі.

Дерево тримається розлогим корінням землі. Так розквітає воно цвітом, що розкриває себе благословенню неба. Буяння дерева покликане. До того ж воно пронизує хміль розквітання і тверезість поживних соків. Тихий ріст землі й дари неба пов'язані між собою. Вірш називає дерево милості. У його розлогуому цвітінні криється плід, що незаслужено випав на долю: спасенна святість, прихильна до вмирущих. У розквітлому злотом дереві суцці земля і небо, божественні й умирущі. Їхня чотириєдність – це світ. Слово «світ» ужито тепер вже не в метафізичному сенсі. Воно не називає ані секуляризованого уявлюваного всесвіту природи й історії, ані теологічно уявлюваного творіння (*mundus*), ані просто лиш цілості присутнього (*κόσμος*).

Третій і четвертий рядки другої строфи кличуть дерево милості. Вони велять прийти світові. Вони підкликають світову чотириєдність, підкликаючи відтак світ до збирання.

Рядок починається зі слова «злото». Щоб чіткіше почути це слово і його покликане, треба нагадати собі один із віршів Піндара (Істм. V.). Поет на початку цієї оди називає золото *περίωσιον πάντων*, котре все *πάντα*, будь-що присутнє довкола, передовсім просвічує. Блиск золота ховає все присутнє у неприховане свого з'явлення.

Як кликання, що називає речі, кличе сюди й туди, так само й казання, що називає світ, кличе в себе і з себе. Воно ввіряє світ речам і водночас ховає їх у блисківі світу. Він же милости-во надає речам їхню сутність. Речі формують світ. Речі – бажані світові.

Мовлення обох перших строф мовить у той спосіб, що велить речам прийти до світу, а світові – до речей. Обидва способи веління розмежовані, але не розділені. Але вони й не поєднані один з одним. Бо світ і речі не існують поряд. Вони пронизують одне одного. До того ж вони обоє проходять крізь середину. У ній вони єдині. А такі єдині – вони проникненні. Середина їх обох – це проникненність. Середину двох наша мова називає *das Zwischen*⁶. Латинська мова каже: *inter*. Йому відповідає німецьке *unter*⁷. Проникненність світу й речей – це не злиття. Проникненність існує лиш там, де проникненне, світ і річ, розходиться повністю і зостається розмежованим. Посередині двох, між світом і річчю, у їхньому *inter*, у цьому «*unter*» панує роз-межованість⁸.

Проникненність світу й речі суцзя в межовості «*unter*», суцзя в роз-межованості. Слово роз-межованість позбавлене свого звичайного і звичного вжитку. Те, що слово «роз-межованість» називає, – це не загальна назва для всіляких можливих видів розмежованостей. Названа тепер роз-межованість лише як така одна з її видів. Вона єдина. Роз-межованість тримає розділеною середину, до якої і крізь яку світ і речі одне з одним пов'язані. Проникненність роз-межованості – це поєднуване *Διαφορά* (-и), наскрізне виношування. Роз-межованість виношує світ у його існування, виношує речі в їх збирання. Отак

⁶ З нім. – між, межа. (Прим. перекладача)

⁷ З нім. – між, серед, під тощо. У німецькій мові це прийменник, але *unter* часто виступає і в функції префікса (пор. прим. 8). (Прим. перекладача)

⁸ В оригіналі – *der Unter-Schied* (*der Unterschied* з нім. – різниця, відмінність). Автор пише це слово крізь увесь текст через дефіс, відокремлюючи префікс *Unter-* (з нім. – між, серед, під тощо) від основи *-Schied*, яка утворена від дієслова *scheiden* (з нім. – розділяти, відокремлювати, розмежовувати). (Прим. перекладача)

їх виношуючи, підносить вона їх одне до одного. Роз-межованість не є посередником постфактум, поєднуючи світ і речі через піднесену середину. Роз-межованість визначає як середину лиш світ і речі в їхній сутності, тобто в їхньому поєднанні, що його єдність вона виношує.

Відтак слово «роз-межованість» уже не означає розмежування, яке між предметами встановлюється лише через наше уявлення. Роз-межованість усього – це лиш реляція, яка існує між світом і річчю, а відтак уявлення, що на неї натрапить, може її констатувати. Роз-межованість не виокремлюється постфактум із світу й речі як їхнього зв'язку. Роз-межованість для світу й речі в'єднує речі у формування світу, в'єднує світ у бажаність речей.

Роз-межованість – це ані розмежування, ані реляція. Роз-межованість – це щонайбільше вимірник для світу й речі. Але в цьому випадку «вимірник» більше вже не означає якоїсь наявної для себе місцини, в якій оселяється те або те. Роз-межованість – це те мірило, позаяк ви-мірює світ і річ у їхню своєрідність. Його ви-мірювання щойно відкриває роз- і по-єднуваність світу та речі. Таке відкривання – це той спосіб, у який роз-межованість пронизує їх обох. Роз-межованість розмежовує як середину для світу й речей мірило їхньої сутності. У велінні, що кличе річ і світ, полягає властиво велене: роз-межованість.

Перша строфа вірша велить прийти речам, що, збираючись, формують світ. Друга строфа велить прийти світові, для якого речі бажані. Третя строфа велить прийти середині для світу й речі: виношування проникненості. Тому третя строфа починається з наголошеного кликання:

Подорожній входить тихо;

Куди? Вірш про це мовчить. Зате він кличе подорожнього, що входить, у тишу. Вона відає брамою. Раптовий і дивний той заклик:

Біль з порога зробив камінь.

Самотньо мовить цей рядок у мовленій цілості вірша. Він називає біль. Який? Рядок лиш каже: «Біль...» Звідки і як далеко покликано біль?

Біль з порога зробив камінь.

«...зробив камінь...» Це – єдине слово у вірші, що мовить у часовій формі минулого. Однак воно не називає минулого, такого, що вже більше не присутнє. Воно називає суще, що вже було. У бутті закам'яніння суший передусім поріг.

Поріг – це опорна балка, яка загалом тримає браму. Вона тримає середину, в якій двоє, зовнішнє і внутрішнє, проходять одне крізь одне. Поріг тримає межу. У його надійність укладається те, що через межу входить і виходить. Надійне середини ніколи не сміє піддатися. Виношування межі потребує витривалого і в такому сенсі твердого. Поріг як виношування межі твердий, бо ж біль з нього камінь зробив. Але біль, що перетворився на камінь, не ліг твердю в поріг, щоб у ньому застигнути. Біль суший у порозі, терпеливий, як біль.

Проте що таке біль? Біль рве. Він – це розрив. Тільки що він не розриває на шматки, що на всі боки розлітаються. Біль хоча й розриває навпіл, він розділяє, однак так, що він водночас усе притягує до себе, все в собі збирає. Його розривання як збиральне розділення – це водночас те витягування, що як надрив і обрис⁹ окреслює й поєднує те, що в розділенні трималося окремо. Біль – це те, що поєднує в роздільно-збиральному розриванні. Біль – це з'єднання розриву. Оце з'єднання – це і є цей поріг. Він виношує межу, середину двох у неї розділених. Біль поєднує розрив роз-межованості. Біль – це сама роз-межованість.

Біль з порога зробив камінь.

Рядок кличе роз-межованість, але він ані не має її на увазі, ані не називає її сутності на ім'я. Рядок кличе розділення межі, збиральну середину, у чийй проникненості пронизують одне одного форма речей і зичливість світу.

⁹ В оригіналі – *der Vorriss* (з нім. – надрив, а ще – попередній начерк, рисунок, ескіз, план тощо) und *Aufriss* (з нім. – обрис, начерк, ескіз, план тощо). Для розуміння цього абзацу важлива етимологічна спільність іменників *der Riss* (з нім. – розрив), *Vorriss* та *Aufriss*. Усі вони зводяться до дієслова *reißen* (з нім. – рвати, розривати, роздирати тощо). (Прим. перекладача)

Тоді виходить, що проникненість роз-межованості для світу і речі – це біль? Саме так. Тільки що біль ми не можемо уявляти антропологічно як відчуття, коли болить. Тільки що проникненість ми не можемо уявляти психологічно як те, куди вмощується чутливість.

Біль з порога зробив камінь.

Біль уже спричинився до того, щоб поріг тримав. Роз-межованість уже суцця як форма, звідки виходить виношування світу й речі. Наскільки?

Й заяскріли чистим світлом
На столі хліб і вино.

Де яскріє чисте світло? На порозі, у виношуванні болю. Розрив роз-межованості спричиняється до того, що яскріє чисте світло. Її прояснювальне поєднування роз-єднує прояснення світу в його своєрідність. Розрив роз-межованості відчужує світ у його існування, що речам раде. Через прояснення світу в його золотий блиск починають яскріти хліб і вино. Названі величні речі яскріють простотою свого збирання. Хліб і вино – плоди неба й землі, дари божественних умирущим. Хліб і вино збирають у себе цих чотирьох із простоти середохрестя¹⁰. Запрошені речі – хліб і вино – прості, бо їхне формування світу наповнене безпосередньо із зичливості світу. Достатність таких речей у тому, що вони дають місце в себе чотириєдності світу. Чисте світло світу і просте яскріння речей проходять крізь межу, крізь роз-межованість.

Третя строфа кличе світ і речі до середини проникненості. З'єднання їхнього по-єднання – це біль.

Третя строфа збирає спочатку веління речей і веління світу. Бо третя строфа первісно кличе з простоти проникненого веління, що кличе роз-межованість у той спосіб, що не називає її. Первісне кликання, що велить прийти проникненості світу й речі, – це властиве веління. Оце веління – це сутність

¹⁰ Нім. Vierung. Іменник, утворений від vier (з нім. – чотири). (Прим. перекладача)

мовлення. У мовленому вірша суще мовлення. Це мовлення мови. Мова мовить. Вона мовить, коли веленому, речі-світові й світові-речі велить прийти в межу роз-межованості. Отак запрошуване – покликане (befehlen) до пришестья з роз-межованості у роз-межованість. Задумаймося тут над давнім сенсом слова befehlen¹¹, що ми його ще пам'ятаємо з вислову: «Befiehl dem Herrn deine Wege»¹². Веління мови в такий спосіб увіряє своє велене велінню роз-межованості. Роз-межованість залишає збирання речей покоїтися в існуванні світу. Роз-межованість відчужує річ у супокій чотириєдності. Таке відчуження в речі нічого не відбирає. Воно лиш звільняє річ у її властиве: що воно світ утримує. Ховати в супокій – це втихомирювати. Роз-межованість утихомирює річ як річ у світ.

Таке втихомирювання відбувається, однак, лише так, що чотириєдність світу виповнює водночас форму речі, оскільки втихомирення надає речі достатності, щоб утримувати світ. Роз-межованість утихомирює подвійно. Вона втихомирює так, що лишає речі покоїтися у зичливості світу. Вона втихомирює, надаючи світові можливість удовольнитися в речі. У подвійному втихомиренні роз-межованості відбувається: тиша.

Що таке тиша? Тиша – це не просто щось безгучне. У ній лиш застигло непорушне звуку і звучання. Але непорушне – воно ані не обмежене озвученням як своїм підвищенням, ані саме не є вже властиво упокоєним. Непорушне завжди нібито лиш зворотній бік упокоєного. Непорушне ще саме покоїться на супокої. А сутність спокою у тому, що він утихомирює. Лише в утихомирюванні тиші спокій, мислячи суворо, завше рухливіший від усякого руху і щораз поривчастіший від усякого пориву.

Отож роз-межованість утихомирює подвійно: речі в збирання речей і світ в існування світу. Отак утихомирені, річ і світ ніколи не відходять від роз-межованості. Ба більше, вони ховають її у втихомирення, що воно саме – тиша.

---

¹¹ У сучасній німецькій мові має значення «віддавати наказ», «веліти». (Прим. перекладача)

¹² З нім. – Довір шляхи свої Господові. (Прим. перекладача)

Утихомирюючи речі та світ у їм властиве, кличе роз-межованість світ і річ у середину їхньої проникненості. Роз-межованість – це те, що велить. Роз-межованість збирає із себе їх двох, коли вона їх кличе в розрив, що ним вона сама є. Збиральне кликання – це передзвін. У ньому відбувається щось інше, ніж просте спонукування і просте поширення звуку.

Коли роз-межованість збирає світ і речі в простоту болю проникненості, велить вона їм обом прийти в їхню сутність. Роз-межованість – це веління, з якого будь-яке веління спершу саме кличуть, щоб кожне дослухалось до того веління. Веління роз-межованості вже віддавна зібрало в собі всяке веління. Зібране в себе кликання, що в кликанні до себе збирається, – це дзвін як передзвін.

Кликання роз-межованості – це подвійне втихомирювання. Зібране веління, веління загалом, котре як розмежованість кличе світ і речі, – це передзвін тиші. Мова мовить, коли веління роз-межованості кличе світ і речі в простоту їхньої проникненості.

Мова мовить як передзвін тиші. Тиша втихомирює, виношуючи світ і речі в їхню сутність. Виношування світу й речі через утихомирювання – це поставання роз-межованості. Мова, передзвін тиші, є, коли постає роз-межованість. Мова для світу й речей суцільна як роз-межованість, що постає.

Передзвін тиші – це не щось людське. Зате людське є мовне в його сутності. Назване щойно слово «мовне» тут каже: із мовлення мови постало. Те, що так постало, людська сутність, принесена через мову в її суще, що його передають *сутності* мови, передзвоні тиші. Те, що так постає, – постає, позаяк *сутність* мови, передзвін тиші, *потребує* мовлення вмирущих, аби звучати передзвоном тиші для слуху вмирущих. Лиш наскільки люди вслухаються в передзвін тиші, настільки ж умирущі *по-своєму* здатні до озвученого мовлення.

Умируще мовлення – це називне кликання, веління речі й світові прийти із простоти роз-межованості. Справді велене вмирущого мовлення – це мовлене вірша. Властива поезія – це в жодному разі не лише найвища манера (мелос) повсякденної

мови. Радше навпаки, повсякденне мовлення – це забутий і тому зношений вірш, з якого навряд чи ще зазвучить кликання.

Протилежність до справді мовленого, до вірша, – це не проза. Справжня проза ніколи не «прозаїчна». Вона така поетична, а тому й така рідкісна, як і поезія.

Якщо звертати увагу винятково на людське мовлення, якщо вважати його лише озвученням внутрішнього в людині, якщо уявлюване отак мовлення вважати за мову як таку, тоді сутність мови виявлятиметься лише як вираження й діяльність людини. Але ж людське мовлення як мовлення вмирущих не покоїться в собі. Мовлення вмирущих полягає у відношенні до мовлення мови.

Прийде час, і не вдасться уникнути того, щоб не замислитися – а як у мовленні мови як у передзвоніві тиші роз-межованості постає вмируще мовлення і його озвучення. В озвучуванні – в усному чи писемному – порушено тишу. Об що розбивається передзвін тиші? Як дістається тиша, розбита, до звучання слова? Як розбите втихомирювання означає вмируще мовлення, що розходитьса звуком із поезії і висловів?

Припустімо, що мисленню якогось дня пощастить дати відповідь на це запитання, однак, нехай воно остереігається і не вважає озвучення чи навіть вираження основним елементом людського мовлення.

Структурою людського мовлення може бути лише той спосіб (мелос), у якому мовлення мови, передзвін тиші роз-межованості, через веління роз-межованості вмирущих робить суцими.

Спосіб, у який умирущі, покликані з роз-межованості в неї ж, зі свого боку мовлять, – це: відповідання. Умируще мовлення насамперед мусило було почути веління, що воно, як тиша роз-межованості, світ і речі кличе в розрив її простоти. Кожне слово вмирущого мовлення мовить із такого слухання і мовить як таке.

Умирущі мовлять, бо вони слухають. Вони зважають на заклик веління тиші роз-межованості, хай навіть вона їм і не відома. Слухання переймає у веління роз-межованості те, що

воно перетворює на слово, що звучить. Мовлення, що слухає й переймає, – це від-повідання.

Утім коли вмируще мовлення переймає своє мовлене у веління роз-межованості, воно по-своєму вже відгукнулося на заклик. Відповідання як переймання, що слухає, – це водно-час і суперечення. Умирущі мовлять, бо вони у подвійний спосіб, переймаючи-суперечачи, відповідають мові. Умиру-ще слово мовить, бо воно в багатократному сенсі від-повідає.

Кожне справжнє слухання затримується у вслуховуванні, через яке воно залишається властивим передзвонові тиші. Всяке відповідання налаштоване на затримування, що себе тримає. Тому такому затримуванню має залежати на тому, щоб, слухаючи, бути готовим до веління роз-межованості. Але затримування мусить зважати й на те, щоб не лише слухати вслід передзвонові тиші, а й навіть слухати поперед нього, випереджаючи відтак його веління.

Випереджування у затримуванні визначає те, як умирущі відповідають роз-межованості. Так умирущі мешкають у мовлен-ні мови.

Мова мовить. Її мовлення велить прийти роз-межованості, котра відчуває світ і речі в простоту їхньої проникненості.

Мова мовить.

Людина мовить, бо мові відповідає. Відповідання – це слухан-ня. Воно слухає, бо дослухається до веління тиші.

Ніщо не перешкоджає, щоб представити новий погляд на мову. Усе полягає в тому, щоб навчитися жити в мовленні мови. Для цього потрібна постійна перевірка, чи і наскільки ми здатні відповідно відповідати: випереджувати у затримуванні. Бо:

Людина мовить, лише коли вона мові відповідає.

Мова мовить.

Її мовлення мовить до нас у мовленому:

Зимовий вечір

Коли сніг паде на шибу,
Довго дзвін вечірній дзвонить,
Стіл накритий в багатьох
Дім теплом своїм долонить.

Хтось здорожений сягає
Темними стежками брами.
Древо милості уброне
В злото соків із землі.

Подорожній входить тихо;
Біль з порога зробив камінь.
Й заяскріли чистим світлом
На столі хліб і вино.

МОВА

Лекцію вперше було прочитано 7 жовтня 1950 року в Бю-лергьое¹ на пошанування Макса Коммерелля і вдруге 14 лютого 1951 року на засіданні Вюртемберзького бібліотечного товариства в Штуттгарті. Текст лекції, що поширювався у формі численних копій і конспектів, публікується вперше.